

**Відгук
офіційного опонента
на дисертацію Аблаєвої Ульвіє Османівни
«ТРАДИЦІЙНІ ГОЛОВНІ УБОРИ КРИМСЬКИХ ТАТАР XVII –
ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за
спеціальністю 07.00.05 – «Етнологія»**

Кримський півострів протягом тисячоліть є місцем перетину багатьох культур, на теренах якого відбуваються різноманітні етнічні процеси. Політичні події останніх кількох років і зростання суспільного запиту на осмислення історичної долі та культурного спадку кримських татар, який здавна є невід'ємною складовою національного надбання України, підкреслюють важливість дослідження кримськотатарської проблематики сьогодні. Тому появу досліджень, присвячених традиційній народній культурі кримськотатарського народу, можна вважати цілком виправданою та необхідною, адже публікація фахових наукових видань на кримознавчу тематику є актуальною не тільки з точки зору внутрішньо дисциплінарного наукового дискурсу, але й у контексті принципової реакції науковців на важливі гуманітарні виклики часу.

На сучасному етапі проблема збереження традиційної народної культури кримських татар, корінного народу України, є важливим елементом підтримання та репрезентації ідентичності в багатоетнічному середовищі, а також методом адаптації до нового етнокультурного середовища. Кримські татари мають давню історію, тому їхня культура увібрала в себе найкращі надбання багатьох етнічних груп, народів, які проживали в Криму, та своїх етнічних сусідів. Саме тому вивчення її в широкій історичній ретроспективі є актуальним та концептуально обґрунтованим завданням.

Важливу роль у житті кримських етносів впродовж багатьох століть відігравав традиційний народний костюм, який формувався відповідно до специфіки природно-географічних, соціально-економічних умов проживання в регіоні, господарчої діяльності та художньо-естетичних уподобань його власників. У наш час, коли глобалізація та уніфікація розмивають межі національної та етнографічної самовизначеності, наукове осмислення проблем прояву національної та етнографічної ідентичності через народний одяг видаються особливо важливими та актуальними.

З цієї точки зору дисертаційна робота У.О. Аблаєвої є завершеним науковим дослідженням, на що вказує його теоретична, методологічна та емпірична база, а також отримані результати. Вони є новими для української етнологічної науки, оскільки розглядають традиційний головні убори

кримських татар, як вагому цілісній системі народної естетики і відображення національного світогляду.

Актуальність даного дисертаційного дослідження полягає ще й в тому, що у ньому виявляється виняткове значення традиційних головних уборів для етнічної самоідентифікації кримських татар. Вони зберегли багато елементів традиційної культури.

Відзначаючи безсумнівну заслугу У.О. Аблаєвої у вивченні традиційних головних уборів кримських татар, їх елементів та складових, важливо підкреслити, що дане дослідження має особливе значення для вирішення інших етнологічних проблем, зокрема і проблеми етногенезу кримських татар. Автор здійснив, на нашу думку, успішну спробу комплексно розглянути традиційні головні убори кримських татар і виділити їх локальні риси.

Безумовним є важливе **практичне значення** наукової праці У. Аблаєвої, яка дає можливість оцінити еволюцію та збереженість окремих складових традиційних головних уборів кримських татар XVII – початку XXI ст. Розроблена методика дослідження може бути використана при вивченні головних уборів інших історико-етнографічних регіонів України. Презентований до роботи додаток є не тільки підґрунтям дисертації, але й стане в нагоді музейним співробітникам у науковому описі, систематизації та каталогізації музейних збірок. У світлі сучасних модних тенденцій результати досліджень можуть бути корисними у практичній діяльності у медійній сфері, художній літературі та кінематографії.

Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційної роботи варто вказати на її результати, що мають **вагому наукову новизну**. На нашу думку, вирішальне значення для належного дослідження особливостей традиційних головних уборів мають польові етнографічні матеріали, зібрані особисто автором впродовж п'ятнадцяти років. На основі значної кількості польових, архівних і літературних джерел дослідниця здійснила комплексний історичний аналіз традиційних головних уборів, як самостійних елементів традиційного костюму кримських татар, визначила етапи еволюції традиційних чоловічих, жіночих, дитячих головних уборів у період з XVII по XXI ст.; спробувала удосконалити методику аналізу етнографічного матеріалу за видами та способами декорування головних уборів, дослідження обрядових функцій жіночих шалей і хусток; під новим кутом провела дослідження жіночих головних покривал.

Структура роботи відповідає поставленій меті і сформульованим завданням. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, а також додатків. У вступі Ульвіє Аблаєва обґрунтувала актуальність теми, чітко визначила мету і завдання дослідження, подала аргументацію щодо новизни дисертації, показала методологічну основу. Цілком логічно і достатньо обґрунтовані хронологічні рамки та географічні межі роботи. Нижня хронологічна межа пояснюється наявністю синхронних писемних та візуальних джерел, а верхня – обумовлена активним процесом відродження національного костюму, що дає можливість простежити нові риси стилізації традиційних головних уборів і розширити хронологічні рамки дисертації до сьогодення.

У першому розділі дисертації «Теоретичні і методологічні основи дослідження» охарактеризовано такі теоретичні аспекти дослідження: етимологію етноніму «татари», роль демографічних даних для вивчення проблем взаємовпливів на костюмний комплекс, підходи різних вчених щодо народного текстилю та його декорування вишивкою, гаптуванням, проблеми з локалізації та датування вишитих виробів, розробка авторської системи класифікації головних уборів, аналіз термінології досліджуваної проблематики. У другій частині першого розділу дисертанткою подано аналіз методів і методик, використаних автором у даному дослідженні. Різноманітні методи дали дисертантці можливість комплексно і детально дослідити головні убори кримських татар.

У другому розділі дисертації «Аналіз історіографії та джерел дослідження» проаналізовано стан наукової розробки проблеми в українській та іноземній історіографії. Історіографічний огляд джерел базується здебільшого на академічних працях авторів кінця XVIII-XIX ст., серед яких російські та європейські вчені В. Зуєв, П. Паллас, Г. Радде, В. Міллер, Г. Вамбери та ін.; радянські дослідники XX століття Г. Бонч-Осмоловський, Б. Куфтін, О. Спаська, П. Чепуріна, Є. Студенецька, Л. Рославцева та ін.; турецькі автори З. Оздем, Х. Акпінарли, Ф. Басаран, Є. Верен; українські вчені Г. Стельмашук, О. Косміна, Т. Кара-Васильєва, О. Соболева, В. Грушецька і кримськотатарські науковці: У. Боданінський, С. Ізедінова, Л. Аблямітова, У. Аблаєва, С. Абдураманова.

Значну увагу у роботі присвячено характеристиці джерельної бази, яку поділено на речові джерела (за винятком предметів нумізматики), писемні пам'ятки, візуальні джерела, експедиційні матеріали автора, фольклор, народні звичаї та обряди. Позитивним є те, що джерельна база дисертації представлена у поєднанні з оглядом колекцій різних музеїв, в тому числі зарубіжних. Чималий масив фотографій, графічних зображень значно підсилює роботу.

У третьому розділі «Еволюція головних уборів і зачісок» здобувачка характеризує чоловічі, жіночі та дитячі головні убори. Окрему увагу дослідниця звернула на чоловічі та жіночі зачіски, а також макіяж і татуаж.

Чоловічі головні убори У. Аблаєва класифікує за становими, локально-субетнічними, формальними (форма, колір, декор, матеріал виготовлення, спосіб носіння) ознаками. Вивчаючи локальні особливості чоловічих головних уборів кримських татар виділено три періоди їх еволюції: 1) XVII – перша третина XIX ст.); 2) перша третина XIX ст. – 1920-ті рр.; 3) 1920-ті рр. – початок XXI ст. Для останнього періоду, на думку дисертантки, характерним є побутування єдиного універсального (як буденного, так і святкового) убору, шапки зі смушки, каракулю циліндричної форми, проте без жодного декору.

При вивченні комплексу жіночих головних уборів дослідницею виділено чотири етапи їх еволюції: 1) XVII – середина XVIII ст.; 2) середина XVIII – кінець XIX ст.; 3) кінець XIX – перша чверть XX ст.; 4) перша чверть XX – початок XXI ст. Ульвіє Аблаєва характеризує особливості розвитку крою та оздоблення головних уборів кожного із згаданих періодів.

Еволюцію дитячих (як дівочих, так і хлопчачих) головних уборів у дисертаційному дослідженні вивчено у хронологічному розрізі: кінець XVIII ст. – до сьогодення. Дослідниця стверджує, що традиція постійного носіння уборів дітьми існувала до першої чверті XX ст., дитячі убори були схожими на дорослі. У роботі описані й спеціальні апотропейні дитячі убори.

До заслуг авторки слід віднести доволі рідкісний в науковій літературі матеріал про жіночий макіяж і татуаш. У традиційній культурі кримських татар досить широко побутував жіночий лікувальний і декоративний макіяж. Здебільшого застосовувалася рослинна фарба «хна», яка виконувала апотропейну, декоративно-знакову функцію при фарбуванні волосся і долонь.

Четвертий розділ «Текстильне і ювелірне декорування головних уборів» присвячений аналізу розмаїття видів прикрас жіночих та чоловічих головних уборів кримських татар. Диференціація чоловічих головних уборів була пов'язана зі становою приналежністю. Основним був принцип контрастності кольорів декоративних елементів головних уборів. У цьому плані чітко виділялись шапки аристократії XVII – XVIII ст. зеленого і червоного кольору, які облямовувалися темними видами гладкого хутра, золотної тасьмою.

Аналізуючи оздоблення жіночих головних уборів У. Аблаєва ділить його на односторонній та двосторонній декор. Перший був характерний для декорування шапочок «фес», а другий – декору традиційних шалей і хусток («марама», «шербенті», «фирланта», «дюльбент», «бурумчик»). До основних способів декорування традиційних головних уборів відносяться вишивка, орнаментальне ткацтво та гаптування. Як допоміжні матеріали використовували бісер, блискітки, металеві бляшки, різноманітні мережки.

У роботі присутній і рідкісний у науковій літературі матеріал про ювелірні прикраси та амулети. Цим питанням присвячені окремі параграфи дисертаційного дослідження. Так, у підрозділі 4.4. «Ювелірні прикраси фески» проаналізовано ювелірний декор жіночого головного убору – фески. Традиційною і найпоширенішою ювелірною технікою була ажурна багатошарова філігрань. У цій техніці збереглося найбільше високоякісних ювелірних виробів. Різноманіття апотропейно декоративних ювелірних амулетів розглядаються в підрозділі 4.5. «Головні прикраси і амулети». До них дослідниця відносить два типи прикрас, які входили до комплексу уборів молодших і старших дівчат: у вигляді футляра, в середині якого зберігався релігійний текст, і фігурної пластини з каліграфічним декором. До типу самостійних апотропеїв належать налобна прикраса у вигляді діадеми («баш алтин»), скроневі підвіски («зіліф асхи»), сережки («сиргъа»).

Дисертацію завершують добре прописані, науково акцентовані **висновки**, які цілковито кореспондуються із науковими завданнями роботи.

Суттєво доповнюють текстову частину дисертації оформлені та підготовлені **додатки**.

Незважаючи на те, що дисертаційне дослідження виконане на належному рівні, точка зору автора добре аргументована та обґрунтована, можна виділити, окремі **зауваження та побажання**:

- варто було би більше уваги приділити архівним неопублікованим матеріалам. Чомусь у списку джерел до них віднесені тільки дисертаційні дослідження попередників. Сюди в першу чергу мали потрапити польові етнографічні матеріали дисертантки, архівні матеріали. Характеристику робіт середньовічних авторів У. Аблаєва подає в розріз джерельної бази, а у бібліографії – у загальному списку літератури.

- подаючи коротку характеристику музейних збірок, маючи значний ілюстративний матеріал з музейних фондів – у списку джерел не бачимо жодної позиції, яка відображала б предметно-речову пам'ятку з колекції музеїв, а при дослідженні комплексу традиційного народного вбрання та його складових музейні фондові збірки є одним із головних видів джерел. Щодо них існує й спеціальна система атрибуції (назва, матеріал, техніка виконання, функціональне призначення, датування, інвентарний номер).

- дивує відсутність в загальному списку бібліографії робіт Олени Соболевої про весілля кримських татар, а також Галини Стельмахук про традиційний народний стрій України.

- хотілося б, щоб дисертантка зробила більший наголос на порівнянні традиційних головних уборів кримських татар та сусідніх народностей історико-етнографічного регіону українського Причорномор'я та Приазов'я. Це дало б змогу аналізу своєрідності чи ідентичності головних уборів та народного одягу в цілому Півдня України.

- не дивлячись на наявність широких, аргументованих загальних висновків до роботи, у ній бракує самостійних проміжних висновків до окремих розділів та параграфів.

- з тексту дисертації бачимо, що її авторка лише зрідка звертається до такої складової етнографічного опису народного костюму, як розміри (ширина, довжина, висота, діаметр).

- ознайомлення зі змістом дисертації настановує на думку про доцільність використання при дослідницькому опрацюванні даної теми картографічної методики. Застосування картографічного методу дало б можливість наочно висвітлити питання генези головних уборів, як важливої складової комплексу традиційного народного вбрання кримських татар, чіткіше окреслити їх основні локальні варіанти.

- робота не позбавлена й окремих технічних огріхів. Кидаються у вічі незначні орфографічні помилки. Можливо це пояснюється значною кількістю російськомовної літератури та перекладу її текстів на українську мову. Найбільше це помітно у тезисних частинах дисертації (вступі, висновках), а також у списку візуальних джерел.

Означені зауваження і побажання не знижують теоретичний рівень та наукову актуальність дисертаційної роботи Аблаєвої Ульвіє Османівни. В цілому дослідження Аблаєвої У.О. є самостійним та обґрунтованим. Положення та висновки дисертації належним чином відображені у публікаціях автора, апробовані на наукових конференціях. Друковані праці й автореферат у достатньому обсязі висвітлюють основні положення дисертаційного дослідження.

Вважаємо, що сформульовані дисертанткою завдання повністю виконані, мета дослідження досягнута. Кандидатська дисертація є цілісною науковою працею.

Дисертаційне дослідження Ульвіє Османівни Аблаєвої «Традиційні головні убори кримських татар XVII – початку XXI ст.» за своїм змістом, теоретичною і методологічною базою, зробленими висновками і науковою новизною відповідає вимогам МОН України до кандидатської дисертації, а її автор Аблаєва Ульвіє Османівна заслуговує присвоєння наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.05 – «Етнологія».

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук,

директор Закарпатського музею

народної архітектури та побуту,

доцент кафедри історії України

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Коцан В.В.

Підпис директора музею Коцана В.В.

засвідчую, вчений секретар Закарпатського

музею народної архітектури та побуту

Зейкан О.В.

Ужгород, 29 листопада 2018 р.